

ВНУТРІШНІЙ АУДИТ ЯК СКЛАДОВА СИСТЕМИ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Оболенцев В.Ф.,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права,

Національний юридичний університет

імені Ярослава Мудрого, Україна, м. Харків

e-mail : hortisa71@gmail.com

ORCID 0000-0001-8360-8959

Оболенцев В. Ф. Внутрішній аудит як складова системи запобігання злочинності в Україні.

Дослідження антикриміногенного функціоналу підрозділів внутрішнього аудиту має практичне значення для подальшого вдосконалення загальної системи запобігання злочинності в Україні.

Мета статті: вдосконалення системи запобігання злочинності в Україні.

Завдання статті: окреслити співвідношення системної мети, об'єктів, структурних елементів, функцій, суб'єктного складу внутрішнього аудиту та системи запобігання злочинності.

Розкриття функціоналу внутрішнього аудиту у системі запобігання злочинності здійснювалось з використанням методу порівняльного аналізу щодо чотирьох аспектів: 1) системної мети; 2) об'єкту; 3) структурних елементів; 4) функцій.

Метою запобігання злочинності як штучної системи є відсутність кримінально караних порушень суспільних відносин, збереження останніх. Першочерговою метою внутрішнього аудиту можна визначити законність у діяльності відповідних суб'єктів. Тож має місце сутнісне співпадіння мети діяльності у досліджуваних сферах.

Щодо заходів запобігання злочинності виділяються три групи криміногенних об'єктів: 1) соціальні; 2) правові; 3) психогенні. Найбільш наочними об'єктами запобігання злочинності, на які спрямовується діяльність суб'єктів внутрішнього аудиту в Україні є правові та психогенні.

Елементами структури системи запобігання злочинності в Україні є органи прокуратури, внутрішніх справ, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, органи доходів і зборів, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції.

Базові елементи системи внутрішнього аудиту:

1) структурні підрозділи внутрішнього аудиту суб'єктів у передбачених випадках;

2) посадові особи, на яких покладено повноваження щодо здійснення внутрішнього аудиту.

Цільовою функцією системи запобігання злочинності можна вважати утримання населення від злочинних дій та припинення розпочатих злочинних посягань.

Цільовою функцією підрозділів внутрішнього аудиту можна визначити запобігання фактам незаконного використання бюджетних коштів у діяльності розпорядника бюджетних коштів і підприємств, установ та організацій, що належать до сфери його управління.

Співвідношення функцій системи запобігання злочинності і системи внутрішнього аудиту можна окреслити як загальне до окремого.

Ключові слова: внутрішній аудит; система; запобігання злочинності.

Obolentsev V. F. Internal audit as a component of the crime prevention system in Ukraine.

The study of the anti-criminogenic functionality of internal audit units is of practical importance for the further improvement of the general crime prevention system in Ukraine.

The purpose of the article: improvement of the crime prevention system in Ukraine. The task of the article: to outline the relationship between the system goal, objects, structural elements, functions, subject composition of the internal audit and the crime prevention system.

Disclosure of the functionality in the crime prevention system was carried out using the method of comparative analysis of four aspects: 1) system goal; 2) object; 3) structural elements; 4) functions.

The goal of crime prevention as an artificial system is the absence of criminally punishable violations of social relations, the preservation of the latter. The primary goal of internal audit is to determine the legality of the activities of the relevant entities.

Regarding crime prevention measures, three groups of criminogenic objects are distinguished: 1) social; 2) legal; 3) psychogenic. The most obvious objects of crime prevention to which the activities of internal audit subjects in Ukraine are directed are legal and psychogenic.

Basic elements of the internal audit system:

- 1) structural subdivisions of the internal audit of entities in the prescribed cases;
- 2) officials entrusted with the authority to carry out an internal audit.

The objective function of the crime prevention system can be considered to be the deterrence of the population from criminal acts and the termination of criminal offenses that have begun.

The objective function of internal audit units can be defined as prevention of illegal use of budget funds in the activities of the manager of budget funds and enterprises, institutions and organizations belonging to the sphere of his management.

The relationship between the functions of the crime prevention system and the internal audit system can be outlined as general to separate.

Keywords: internal audit; system; the goal of the state system.

Постановка проблеми. Внутрішній аудит – це дієвий інструмент бізнес-контролю, а відтак і профілактики правопорушень в економічній сфері. Тож дослідження антикриміногенного функціоналу підрозділів внутрішнього аудиту вочевидь має практичне значення для подальшого вдосконалення загальної системи запобігання злочинності в Україні.

Стан опрацювання проблематики. Теорія та практика запобігання злочинності стала предметом уваги багатьох вітчизняних науковців.

Ще на початку 90-х років попереднього століття власні погляди щодо сутності криміногенних процесів в країні та засад їх запобігання окреслив І.М. Даньшин [5].

В.В. Голіна розробив теорію загально-соціального і спеціально-кримінологічного запобігання злочинності, дав характеристику їх ресурсного забезпечення та державного програмування [3].

В.М. Дрьомін запропонував теорію інституціональної кримінології, предметом якої стала соціальна система, у суб'єктно-об'єктному контексті криміногенних та антикриміногенних чинників. Відповідно до цього науковець наочно розкрив заходи нейтралізації кримінальних практик [7].

У роботі [12] нами було наведено результати системного аналізу та моделювання системи запобігання злочинності в Україні, розглянуто теоретичні засади та практичні аспекти цієї методики.

Неординарний підхід у теоретичному обґрунтуванні заходів запобігання злочинності на прикладі окремої правоохоронної сфери продемонстрували О.Г. Колб та Л.М. Дучимінська [9].

Сучасному стану та перспективам теоретичних засад запобігання злочинності приділив увагу Б.М.Головкін [4].

Вітчизняні науковці мають значні напрацювання й відносно системи внутрішнього аудиту (далі – ВА), передусім – щодо її організаційних аспектів. Зокрема, Г.Ю. Коблянська, В.С. Бобошко дослідили підходи фахівців до розуміння вітчизняної системи ВА [8]. В.С. Рудницький розглянув передумови ВА [15]. Н.Білуха запропонував шість принципів ефективної організації ВА на підприємстві [1]. Л.Стельмах та Б.Соколов [16] окреслили етапи створення служби ВА уповноважених суб'єктів. У роботі [13] розглянуто три головні аспекти ВА, які відповідно, мають бути об'єктами його організації у необхідних випадках.

Але ж до цього часу правоохоронний аспект ВА на наш погляд, науковцями розкрито недостатньо. Тож саме цій проблематиці ми вирішили присвятити увагу у нашій статті.

Мета та завдання.

Мета статті: вдосконалення системи запобігання злочинності в Україні.

Завдання статті: окреслити співвідношення системної мети, об'єктів, структурних елементів, функцій, суб'єктного складу ВА та системи запобігання злочинності.

Виклад основного матеріалу.

Розкриття функціоналу внутрішнього аудиту у системі запобігання злочинності, на наш погляд, доцільно з використанням методу порівняльного аналізу. При тому найбільш наочним ми вбачаємо дослідження чотирьох аспектів: 1) системної мети; 2) об'єкту; 3) структурних елементів; 4) функцій.

1. Системна мета.

Ми погоджуємося з визначенням запобігання злочинності, запропонованим В.В.Голіною: це соціальна політика держави, спрямована на подолання криміногенно небезпечних протиріч у суспільних відносинах з метою їх позитивного вирішення і поступового витіснення (так зване загальносоціальне запобігання), а також спеціальна випереджувальна практика протидії формуванню і реалізації на різних стадіях злочинних проявів (спеціально-кримінологічне запобігання) [3, с. 16].

Згідно з ч. 2 ст. 3 Конституції України «Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [10]. Тож відповідно до цієї норми *мету запобігання злочинності* як штучної системи можна окреслити наступним чином: відсутність злочинів – кримінально караних порушень існуючих суспільних відносин, збереження останніх [12, с. 32]. Вочевидь, що завдяки запобіганню кримінальних правопорушень і забезпечується можливість реалізації прав та свобод громадян.

Відповідно до статті 26 Бюджетного кодексу України [2] внутрішнім аудитом є діяльність, спрямована на удосконалення системи управління, внутрішнього контролю, запобігання фактам незаконного, неефективного та нерезультативного використання бюджетних коштів, виникненню помилок чи інших недоліків у діяльності розпорядника бюджетних коштів і підприємств, установ та організацій, що належать до сфери його управління, та яка передбачає надання незалежних висновків і рекомендацій.

На підставі аналізу норм законодавства першочерговою метою ВА як штучної системи можна визначити законність у діяльності відповідних суб'єктів (п. 2 Порядку здійснення внутрішнього аудиту та утворення підрозділів внутрішнього аудиту [6], далі – Порядок № 1001).

Тож порівняльний аналіз мети системи запобігання злочинності та мети внутрішнього аудиту дає підстави стверджувати про їх сутнісне співпадіння.

2. Об'єкт запобіжної діяльності – це окремі негативні явища і процеси реальної дійсності матеріального і духовного характеру (або їх сукупність), різні за генезою, сферою, формами та інтенсивністю проявів, які, взаємодіючи з властивостями особистості, призводять до виникнення кримінальної мотивації, наміру, прийняття рішення на вчинення злочину та його реалізацію [3, с. 52].

Щодо заходів запобігання злочинності за природою походження виділяються три групи криміногенних об'єктів: 1) соціальні; 2) правові; 3) психогенні [3, с. 49].

У групу криміногенних об'єктів правового характеру включаються явища, витоки яких лежать у сфері правових недосконалостей, грубих помилок, протиправних дій, необґрунтованого, несвоєчасного, некомпетентного регулювання суспільних відносин на різних рівнях соціального буття (у сфері податків, господарської діяльності, земельних відносин, приватизації та ін.) [3, с. 52].

Група криміногенних об'єктів психогенного характеру охоплює ті генетичні, психологічні, психолого-патологічні, психіатричні аномальні явища, котрі дезорганізують суспільне життя, деструктивно впливають на процеси соціалізації і ресоціалізації особи, перешкоджають їй чи обмежують здатність адекватно оцінювати свої та інших вчинки і діяти на основі такої оцінки (наприклад, аномалії психіки, акцентуації, антисоціальні властивості особистості тощо) [3, с.52].

Відповідно до цього маємо окреслити об'єкти запобігання злочинності, на які спрямовується діяльність суб'єктів внутрішнього аудиту в Україні. Серед них найбільш наочними, на наш погляд, є правові та психогенні.

Об'єктами запобігання злочинності правового характеру, щодо яких здійснюються заходи внутрішнього аудиту є суспільно-небезпечні посягання. Йдеться передусім про кримінальні правопорушення, передбачені розділом VII Кримінального кодексу України «Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності». Це факти незаконного (нецільового) використання бюджетних коштів відповідальність за які передбачена, зокрема, статтею 210 КК України «Нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням», статтею 233 КК України «Незаконна приватизація державного, комунального майна» та ін.

Група криміногенних явищ психогенного характеру які є об'єктами запобігання злочинності заходами внутрішнього аудиту – це антисоціальні властивості осіб. Саме їх наявність обумовлює різного

роду протиправні вчинки. Для випадків кримінальних правопорушень в досліджуваній сфері – це правовий нігілізм та майновий егоїзм.

Правовий нігілізм можна визначити як свідоме нехтування встановленими нормативними приписами щодо функціонування державних інституцій (оподаткування, безпека, фінансові ринки та ін.)

Майновий егоїзм можна визначити як свідоме нехтування майновими правами інших на свою користь.

З урахуванням вказаного можемо зробити висновок про те, що об'єктами запобігання злочинності на які орієнтуються запобіжні заходи внутрішнього аудиту є передусім об'єкти двох видів – правові та психогенні.

3. Структурні елементи системи запобігання злочинності та ВА.

Структура – це внутрішня впорядкованість (організація) системи, впорядкованість елементів, підсистем, внутрішніх взаємозв'язків (взаємодій).

Елемент – це відносно самостійна частина системи, яка на даному рівні аналізу розглядається як єдине ціле з характерною поведінкою, що направлена на реалізацію функцій цього елемента [17, с. 82].

Відповідно до цього розуміння виділяють декілька характеристик елемента:

4. елемент виконує одну чи декілька функцій,
5. елемент має свої специфічні властивості,
6. елемент має свою специфічну поведінку,
7. елемент розуміється та використовується в моделюванні в певному контексті.

Елементну структуру системи запобігання злочинності в Україні нами раніше було окреслено відповідно до ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» [14]. У цьому нормативному акті правоохоронними органами означено органи прокуратури, внутрішніх справ, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, органи доходів і зборів, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції.

На підставі ж діючого законодавства [6] можна виділити базові елементи державної системи ВА у таких форматах:

- 1) структурні підрозділи внутрішнього аудиту (далі – Підрозділ) суб'єктів у передбачених випадках;
- 2) посадові особи, на яких покладено повноваження щодо здійснення внутрішнього аудиту – у разі неможливості створення Підрозділу в державному органі, гранична чисельність апарату якого не перевищує 50 штатних одиниць, а також у територіальних органах державних органів і бюджетних установах.

Спираючись на наведене можемо стверджувати, що структура ВА, зкоординована нормативно та організаційно, становить окрему структурну ланку правоохоронної системи держави України у частині виконання передбачених запобіжних антикриміногенних функцій.

4. Функції. Функція – це зовнішній прояв властивостей об'єкта в існуючій системі відносин [11, с.28]. Усі функції системи можуть бути умовно поділені на три види: 1) цільова функція; 2) основні (базисні) функції системи; 3) додаткові функції системи.

Цільова функція системи відповідає її основному функціональному призначенню, відображає сутність і сенс існування системи.

Цільовою функцією системи запобігання злочинності можна вважати утримання населення від злочинних дій та припинення розпочатих злочинних посягань.

Цільовою функцією Підрозділів ВА можна визначити запобігання фактам незаконного використання бюджетних коштів у діяльності розпорядника бюджетних коштів і підприємств, установ та організацій, що належать до сфери його управління (стаття 26 Бюджетного кодексу України [2]).

Основні (базисні) функції являють собою сукупність макрофункцій, що виконуються системою. Ці функції обумовлюють існування системи певного класу. Основні (базисні) функції створюють умови для виконання цільової функції (прийом, передача, отримання, зберігання, видавання).

Щодо системи запобігання злочинності основними (базисними) функціями можна вважати способи діяльності з приводу утримання населення від злочинних дій та припинення розпочатих злочинних посягань (профілактика, випередження та припинення злочинів).

Для Підрозділів ВА основними (базисними) функціями є:

оцінка (контроль) управління державним майном, використання і збереження активів, надійності, ефективності та результативності інформаційних систем і технологій;

оцінка (контроль) правильності ведення бухгалтерського обліку та достовірності фінансової і бюджетної звітності, ризиків, які негативно впливають на виконання функцій і завдань державного органу [6].

Додаткові (сервісні) функції підвищують функціональні можливості системи, розширюють сфери їх використання, сприяють покращенню показників якості системи [12, с.53-54].

Для системи запобігання злочинності додатковими є, зокрема, функції наукового забезпечення правоохоронної діяльності, розвідка та контррозвідка, професійне самовдосконалення, медичне забезпечення суб'єктів запобігання злочинності.

Для Підрозділів ВА додатковими функціями є: планування діяльності з внутрішнього аудиту, формування висновків та рекомендацій внутрішнього аудиту, моніторинг врахування рекомендацій внутрішнього аудиту [6].

На наш погляд, саме таким чином можна окреслити співвідношення функцій системи запобігання злочинності і системи ВА – як загальне до окремого.

Висновки. Саме у наведеному варіанті ми вбачаємо співвідношення структурно-функціональних характеристик системної мети, об'єкту, структурних елементів, функцій системи запобігання злочинності та ВА. Відповідно ж до класифікації спеціально-кримінологічних заходів запобігання злочинності, запропонованих Голіною В.В. (профілактика, випередження та припинення злочинів) [3] заходи ВА можна класифікувати як профілактику криміногенних чинників та припинення виявлених кримінальних посягань.

Список використаних джерел:

1. Білуха М.Т. Курс аудиту: підручник / 2-ге вид. Київ: Вища школа, Знання, КОО, 1999. 574 с.
2. Бюджетний кодекс України; закон України від 08.07.2010 р. № 2456-VI. / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 50, / № 50-51. Ст. 572.
3. Голіна В.В. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.
4. Головкін Б. М. Теперішнє і майбутнє кримінології. *Проблеми законності*. 2020. Вип. 149. С.168-184.
5. Даньшин И. Н. Криминология (понятие, предмет, задачи и система криминологической науки): учеб. пособ. Харьков: ХИВД, 1994. 34 с.
6. Деякі питання здійснення внутрішнього аудиту та утворення підрозділів внутрішнього аудиту: постанова Кабінету Міністрів України від 28.09.2011 № 1001 / Кабінет Міністрів України. *Урядовий кур'єр*. 2011. № 207.
7. Дрьомін В.М. Інституціональна теорія злочинності та криміналізації суспільства: дис. ... д-ра юрид. наук 12.00.08. Одеса, 2010. 520 с.
8. Коблянська Г.Ю., Бобошко В.С. Організація внутрішнього аудиту на підприємстві. *Облік і фінанси АПК: освітній портал*. 2022. URL:<https://magazine.faaaf.org.ua/organizaciya-vnutrishnogo-auditu-na-pidpriemstvi.html> (дата звернення: 05.06.2022).
9. Колб О., Дучимінська Л. Про деякі особливості реалізації на практиці та забезпечення національної безпеки України. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2020. № 2 (12). С. 103-109.
10. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
11. Лямець В. І., Тевяшев А. Д. Системний аналіз. Вступний курс / 2-ге вид. Харків: ХНУРЕ, 2004. 448 с.
12. Оболенцев В. Ф. Системний аналіз та моделювання системи запобігання злочинності в Україні : монографія. Харків : Юрайт, 2021. 192 с.
13. Петрик О.А., Савченко В.Я., Свідерський Д.Є. Організація та методика аудиту підприємницької діяльності: навч. посіб. / за ред. О.А. Петрик. К.: КНЕУ, 2008. 472с.
14. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23.12.1993 р. № 3781-XII / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 11. Ст.50.
15. Рудницький В.С. Внутрішній аудит: методологія, організація. Тернопіль: «Економічна думка», 2000. 106 с.
16. Соколов Б., Стельмах Л. Организация служб внутреннего аудита. *Аудит и налогообложение*. 2009. № 1. С. 38-41.
17. Сорока К. О. Основи теорії систем і системного аналізу: навч. посібник / 2-ге вид. Харків: ФОП Тимченко, 2005. 291 с.